

УДК 81'25:629.75(045)

ПИЛИПЧУК Марина, ГНАТІВ Ольга

ТЕМА-РЕМАТИЧНА СТРУКТУРА ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОГО ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТИПОВИХ ТЕКСТІВ ОГОЛОШЕНЬ В АЕРОПОРТАХ ТА НА БОРТУ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН)

Пропонована розвідка присвячена проблемі прагматико-синтаксичного аналізу актуального членування речення в перекладі типових текстів оголошень в аеропортах та на борту повітряних суден. Проаналізовано основні науково-творчі доробки провідних закордонних та вітчизняних вчених-лінгвістів. Виокремлено лексичні та синтаксичні маркери, якими послуговується перекладач для забезпечення адекватного відтворення тема-рема-тичної структури, а також проаналізовано випадки збереження та зміни тема-рема-тичного зв'язку оригінального англомовного інформаційного повідомлення в україномовному перекладі.

Ключові слова: актуальне членування речення; інформаційне повідомлення; тема; текст оголошення; рема.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення актуального членування ґрунтується на функціонуванні потенційної структури речення в актуальному контексті мовлення. Основоположником теорії актуального членування вважається представник Празької лінгвістичної школи В. Матезіус («Про так зване актуальне членування речення»). За його словами: «... основні елементи актуального членування речення це – а) вихідна точка (основа) висловлення, тобто те, що є в певній ситуації відомим або просто може бути легко зрозумілим, що й має на увазі мовець, і б) ядро висловлення, тобто те, що мовець повідомляє про основу висловлення» (Матезіус, 1967, с. 239). Тобто, складовими будь-якого речення є тема – визначена контекстом інформація (відоме) та рема – відомості, які зустрічаються в тексті вперше (нове) (Загнітко, 2007, с.46). Варто додати, що вивчення проблеми актуального членування речень займалася ціла плеяда вчених, серед яких Арутюнов Н. Д., Баллі Ш., Візовицька Т. П., Всеволодов М. В., Виноградов В. В., Вихованець І. Р., Загнітко А. П., Звегинцева В. А., Золотова Г. О., Ковтунова І. І., Кондратьєва О. В., Крилова Т. В., Курносова Н. О., Мельничук О. А., Падучева О. В., Петрова Е. Е., Федотова Н. О., Щерба Л. В.

Постановка проблеми. Одним із ключових аспектів сучасної теорії перекладу є дослідження проблеми актуального членування речення, що виражається за допомогою рема-тематичного зв'язку. У межах цієї проблеми значного інтересу набуває питання передавання синтаксичних та прагматичних значень, виражених у мовленнєвому тексті оригіналу. Якщо ж мова йде про таку категорію інформаційних повідомлень як оголошення, то неважко здогадатися, що правильна розстановка акцентів є основоположною в процесі ефективного сприйняття інформації реципієнтом. Зміни теми або

тематичної структури ведуть до втрати деяких аспектів дискурсу мови оригіналу. Однак подібні зміни під час перекладу неминучі через відмінності між мовами. Завдання талановитого перекладача полягає в тому, щоб розпізнати головний задум вихідного інформаційного повідомлення та зуміти донести його до розуміння адресата в неушкодженому вигляді, пройшовши при цьому кризу «мінне поле» синтаксису обох мов.

Актуальне членування речень в перекладі оголошень. Оголошення – це короткі текстові повідомлення, котрі містять різну за призначенням інформацію. На відміну від комерційних оголошень, оголошення в аеропортах та на борту повітряних суден мають характер суто інформаційного повідомлення. Інформаційне повідомлення передбачає наявність джерела (відправника), реципієнта (адресата) і каналу зв'язку між джерелом та реципієнтом. Таке повідомлення має форму звукового оповіщення, що передається одностороннім (одноканальним) засобом зв'язку. Його не можна прослухати ще раз самостійно або уточнити його зміст. Саме це визначає основну вимогу до цієї категорії мовленнєвих актів: чітко, з першого разу, передати всю важливу інформацію слухачам повідомлення. Неперевантажуючи зайвими деталями, сфокусувати увагу кожного пасажира чи відвідувача аеропорту на головному та зрозуміло донести до їхнього відома всі необхідні вказівки до дій чи інструкції, щоб досягти своєчасного та адекватного реагування на них.

Існує ціла низка оголошень для інформування пасажирів повітряних суден та всіх присутніх в аеропорті. Так, одним з обов'язкових елементів обслуговування пасажирів на борту повітряного судна є інформаційно-музичний супровід, основними аспектами якого є: а) інформаційні тексти (тексти обов'язкової інформації); б) музичні програми; в) інформаційно-

музичні програми; відеопрограми. Ми зосередили свою увагу саме на текстах обов'язкової інформації, які несуть найбільшу прагматичну цінність для реципієнта, адже вони надають відомості про особливості виконання певного рейсу, про правила поведінки пасажирів на борту повітряного судна та на території аеропорту, про види обслуговування під час польоту та інше. В міжнародних аеропортах України інформаційні тексти озвучуються українською й англійською мовами, зрідка російською (у випадку обслуговування рейсів до Російської Федерації або за вимогою представників авіакомпаній). Надання інформації пасажирам, які перебувають на борту повітряного судна, відбувається українською та англійською мовами, а також іншою іноземною мовою, залежно від напрямку рейсу (*Про Затвердження Типових Текстів Оголошень*, 2008).

В межах виконання плану заходів щодо підвищення рівня використання української мови у сфері транспорту та зв'язку, затвердженого наказом Міністра транспорту та зв'язку України від 27.06.2008 № 445 було розроблено «Збірник типових текстів оголошень в аеропортах та на борту повітряних суден», що містить тексти обов'язкової інформації оригінальною (англійською мовою) та їх переклад українською і російською мовами. Ілюстративний матеріал статті складається з відібраних прикладів типових оголошень англійською мовою та їх перекладу українською, взятих із зазначеного офіційного документу.

Зважаючи на описану вище вагомість впливу тексту оголошення на реципієнта, для ефективного сприйняття інформації необхідно як в оригінальному контексті повідомлення, так і в перекладі, ввести його в площину тема-рема-тичного зв'язку, іншими словами, у канву прагматико-синтаксичних відносин.

Концепт тема-рема є прагматичним за двома основними аспектами свого функціонування. По-перше, тема-рема-тичну структуру можна розглядати з позиції комунікативної стратегії, що й дає привід назвати її прагматичною. По-друге, вона є необхідною ланкою в процесі перекладу текстів оголошень, які за своєю сутністю є прагматично орієнтованими (Петрова, 2016). Основна прагматична мета інформаційного повідомлення такого характеру – здійснення інформаційно-комунікативного впливу на реципієнтів – у нашому випадку на пасажирів повітряних суден та відвідувачів аеропортів.

Загнітко А. (2007) та Федотова Н. (2008) констатують, що синтаксична структура речення оголошення також ототожнюється з його актуальним членуванням, тобто виокремленням певних його фрагментів за їхніми синтаксичними функціями. Традиційно будь-яке речення членується на дві частини – тему і рему. Саме ці

два компоненти складають комунікативне ядро речення, що виражається порядком слів та інтонацією. Тема (комунікативний суб'єкт) – вихідний пункт висловлення, який містить вже відому зумовлену контекстом інформацію – виражається імпліцитно, а рема (комунікативний предикат) – те, що повідомляється з приводу теми – експліцитно (Крилова, 2012).

Синтаксичне оформлення компонентів тема-рема-тичної структури може відрізнитись залежно від мови. В інформаційному тексті оголошення, на якому базується дослідження, семантичний порядок слідування смислових груп в українській мові має чітку закономірність. За Кондратьєвою О. (2009), в українській мові і в диремі, і в моноремі рема традиційно займає прикінцеву, а тема – початкову позиції в реченні, незалежно від синтаксичного оформлення і теми, і реми. Крім того, Кондратьєва О. (2009) підкреслює, що семантичний словопорядок тих самих смислових груп в англійській мові має таку ж особливість лише в диремі, зі словопорядком від теми до реми. Для англійської мови притаманний фіксований порядок членів речень. Саме тому з'являється необхідність в особливому синтаксичному оформленні теми і реми з метою дотримання семантичного словопорядку від теми до реми. Вміння знаходити та виділяти тему і рему – запорука адекватно перекладу, адже саме тема-рема-тичне членування речення надає тексту оголошення зв'язності та логічності (Візавицька, 2007; Курносова, 2013).

Наголосимо, щоб досягти однакового впливу інформаційного повідомлення на представників різних мовних середовищ, потрібно в одному випадку зберегти тема-рема-тичне членування оригінального речення в перекладі, а в іншому випадку замінити рема-тема-тичний зв'язок.

Розглянемо випадки **збереження англомовної тема-рема-тичної структури в українському перекладі**. Основними засобами збереження рема-тема-тичної організації англомовних речень типових текстів оголошень в аеропортах та на борту повітряних суден в українському перекладі є розподіл граматичного складу речення, тобто перегрупування підмета у інші члени речення (додаток, присудок, обставина), або ж перетворення пасивної конструкції тексту англомовного оголошення в активну конструкцію україномовного оголошення, що синтаксично виражається односкладним неозначено-особовим реченням в українській мові: "*Transit passengers arrived from... (airport of arrival) and leaving for ... (airport of destination), are requested to pass to the transfer hall (immigration control)*" – «**Трансферних пасажирів, які прибули з ... (аеропорт прибуття) і слідуєть до ... (аеропорт призначення) запрошують пройти**

до трансферної зали (лінії паспортного контролю)» (Про Затвердження Типових Текстів Оголошень, 2008).

“Transit passengers are requested to pass” відтворюється у перекладі як «*трансферних пасажирів запрошують пройти*». Використання неозначено-особової конструкції речення в українському перекладі зберігає рематичність англійського висловлювання.

Однак, у перекладі наступного речення рема-тематичний зв'язок втрачається: “**The transit passengers arrived from... (airport of arrival) and leaving for ... (airport of destination) are invited to board ahead of line**” – «*Запрошуємо до виходу на посадку у літак в першу чергу **трансферних пасажирів**, які прямують з ... (аеропорт прибуття) до ... (аеропорт призначення)*» (Про Затвердження Типових Текстів Оголошень, 2008).

“The transit passengers” – «*трансферні пасажирів*» в прагматичному аспекті є тими самими пасажирами, про яких йшла мова у попередньому реченні, отже, це вже не рема, а тема. Лексичним засобом вираження теми в англійській мові є означений артикль. В українському перекладі тема-рематична послідовність вже не співпадає з англійським оригіналом, але, тим не менше, вона залишається типовою для української мови структурою і таким чином полегшує сприйняття інформації.

Ще одним лексичним засобом збереження тема-рематичної структури є переклад заперечення, вираженого в англійській мові за допомогою частки “not” українським словозполученням «*у разі відсутності*»: “If you **do not have any articles to be declared, you may go to check-in desk**” – «*У **разі відсутності предметів, що підлягають декларуванню, ви можете одразу пройти для реєстрації квитка та багажу***» (Про Затвердження Типових Текстів Оголошень, 2008).

В англійському висловлюванні логічний наголос падає безпосередньо на заперечну частку “not”, що робить цю частину речення ремою. В українській мові під наголосом стоїть відповідна фраза із заперечним змістом також у позиції реми. Хоча вона і є позитивна за формою, однак, несе більший потенціал негативації ніж, до прикладу, заперечна частка «не» і ефективніше сприймається в усному повідомленні.

Збереження тема-рематичної структури, як показано у наведеному нижче прикладі, забезпечується граматичними засобами, а саме, у перекладі дієприкметникова конструкція “*aircraft jointly operated with*” атрибутивного характеру перетворюється у підрядне речення «*що спільно з авіакомпанією виконує рейс*» з додатковим введенням засобів тематизації: “We would like to welcome you aboard ... of ... aircraft **jointly operated with**... flight ... with service to ...” – «*Щиро*

вітаємо Вас на борту літака ... (тип літака) авіакомпанії ... (назва авіакомпанії), що спільно з авіакомпанією ... (назва авіакомпанії партнера) виконує рейс за номером ... до ...» (Про Затвердження Типових Текстів Оголошень, 2008). При цьому тема набуває предикації, і її комунікативна вагомість при перекладі збільшується.

Основною синтаксичною ознакою англійських речень типових оголошень є наявність двоскладної пасивної конструкції, де підмет, як правило, має позицію реми. Українською мовою таку граматичну структуру найбільш влучно можна передати за допомогою односкладного речення (найчастіше означено та неозначено-особового), де присудок на початку речення зберігатиме всі ознаки реми: “**The check-in for ... (name of air company) flight ... (number of flight) to ... (airport of destination) is finished**” – «*Закінчилась реєстрація квитків та оформлення багажу на літак рейсу ... (номер рейсу) авіакомпанії ... (назва авіакомпанії) до ... (аеропорт призначення)*» (Про Затвердження Типових Текстів Оголошень, 2008).

У процесі перекладу можуть відбуватися як зміни в самій тема-рематичній структурі, так і в способах оформлення рематичної і тематичної частин. Подібні зміни обумовлені відмінностями в характері синтаксичного порядку слів та в наборах лексичних і граматичних засобів вираження в англійській та українській мовах. Це означає, що функції теми і реми в тексті перекладу повинні виконувати ті ж смислові елементи, що і в тексті оригіналу, хоча їх синтаксичне оформлення може змінюватися.

Розглянемо деякі випадки заміни тема-рематичного зв'язку: “*Ladies and Gentlemen! On board our aircraft you may buy duty free goods. We accept hard and Ukrainian currency only*” – «*Шановні пані та панове! На борту літака ви можете придбати за вільно конвертовану та національну валюту України товари безмитної торгівлі*» (Про Затвердження Типових Текстів Оголошень, 2008).

У вище наведеному україномовному перекладі ремою оголошення є можливість придбання товарів безмитної торгівлі. Те, що це можна зробити на борту саме цього літака, є інтуїтивно зрозумілим з попереднього контексту і вважається темою оголошення. Для україномовних пасажирів можливість придбання відповідних товарів за вільно конвертовану або національну валюту України не є несподіванкою чи новиною, оскільки за даних умов передбачається, що рейс виконується українською авіакомпанією, і розрахунок може проводитися як і на території України – у гривні. Однак для пасажирів, які не є громадянами України та сприймають інформацію англійською мовою, в прагматичному аспекті все оголошення є ремою. Тому

для акцентуалізації цієї частини інформації використані лексичні та синтаксичні маркери. Слово “only” в англійському реченні виконує роль інтенсифікатора. Основна функція цього лексичного маркера в тексті оголошення полягає в тому, щоб підкреслити рематичний статус пов’язаних з ними лексичних одиниць. У цьому ж прикладі використовуються і синтаксичні засоби, а саме, розподіл на два окремі речення, що також сприяє посиленню комунікативної значимості реми.

Розглянемо ще декілька прикладів: “*The transit passengers arrived from... (airport of arrival) and leaving for ... (airport of destination) are invited to board ahead of line*” – «Запрошуємо до виходу на посадку у літак в першу чергу **транзитних пасажирів**, які прямують з ... (аеропорт прибуття) до ... (аеропорт призначення)» (Про Затвердження Типових Текстів Оголошень, 2008).

У вищевказаному прикладі під час перекладу змінився тип простого речення: в оригіналі головне речення двоскладне, а в українському перекладі – односкладне, означено-особове. Відповідно, тематичний підмет “transit passengers”, означений артиклем “the”, що виконує анафоричну функцію в англійському тексті, в перекладі перетворюється на додаток. У цьому випадку анафоричний зв’язок зникає. Оскільки, в попередньому оголошенні вже прозвучала інформація, що стосувалася транзитних пасажирів, ремою цього повідомлення є інформація про можливість їх першочергової посадки на борт. Тема-рематична конструкція вихідного повідомлення замінюється рема-тематичною в перекладі. Традиційне синтаксичне оформлення в обох реченнях робить ефективним сприйняття інформації англомовними та україномовними реципієнтами.

Розглянемо ще один приклад: “*For passengers’ information! Passengers with reduced mobility are provided with assistance in the airport terminals*” – «До відома пасажирів! **В терміналах аеропорту** надається допомога в обслуговуванні пасажирів з обмеженими фізичними можливостями» (Про Затвердження Типових Текстів Оголошень, 2008).

Зазначене вище повідомлення містить важливу інформацію для пасажирів з обмеженими фізичними можливостями, що наразі перебувають в будівлі терміналу аеропорту. Саме тому обставина місця в обох реченнях не несе прагматичної інформації. Слідуючи традиції оформлення тема-рематичної інформації в англійській та українській мовах, перекладач виносить обставину місця «в терміналах аеропорту» наперед, роблячи її темою. Таким чином, україномовному реципієнту нічого не перешкоджає налаштуватися на сприйняття важливої інформації в кінці речення, оскільки саме така структура є звичною для нього.

Висновки. Підсумуємо, що прагматико-синтаксичний аналіз тема-рематичних структур в типових текстах оголошень в аеропортах та на борту повітряних суден вказує на наступне:

1. У перекладі можуть відбуватися як зміни в самій тема-рематичній структурі, так і в способах оформлення рематичної і тематичної частин. Подібні зміни обумовлені відмінностями в характері синтаксичного порядку слів та в наборах лексичних і граматичних засобів вираження в англійській та українській мовах і виправдані прагматикою цих текстів.

2. Збереження тема-рематичної структури доцільне в тих випадках, коли тема і рема в тексті перекладу повинні виконувати ті ж смислові функції, що і в тексті оригіналу, хоча їх синтаксичне оформлення може змінюватися.

3. Використання означено та неозначено-особових речень у наведених прикладах україномовного перекладу зумовлено особливостями суперструктури типових інформаційних оголошень. У таких випадках підмет в англійській мові, як правило, передає свої рематичні ознаки присудку в українському перекладі.

4. Адекватне відтворення тема-рематичного зв’язку є запорукою вдалого перекладу та ефективного сприйняття інформаційних повідомлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Визавицька, Т. (2007). *Понимание актуального членения предложения как необходимое условие эффективной речевой коммуникации и перевода*, Университетские чтения Пятигорского государственного университета. Взято з http://pglu.ru/upload/iblock/317/uch_2014_v_02.pdf.
- Загнітко, А. П. (2007). *Теорія сучасного синтаксису*. Донецьк: ДонНУ.
- Кондратьєва, О. (2009). Тема-рематична структура як засіб забезпечення зв’язності в англомовному науковому тексті та особливості її відтворення українською мовою. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*, 17, 46-55. Взято з <http://jml.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/2308/2297>.
- Крилова, Т. (2012). Комунікативна диференціація синтаксичних синонімів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 26, 160-162.
- Курносова, Н. (2013). *Учет особенностей тема-рематического членения предложения при переводе научно-технических текстов с русского языка на английский*, XV Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ». Взято з <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2693>.
- Матезиус, В. (1967). О так называемом актуальном членении предложения. В Н. Кондрашов (Ред.), *Пражский лингвистический кружок. Сборник*

статей. (с. 239-245). Москва: Прогресс.

Петрова, Е. (2016). Особенности передачи тематической организации рекламного текста при переводе. *Международный научно-исследовательский журнал*, 8 (50), 130-132.

Про затвердження Типових текстів оголошень. №445. (2008). Взято з <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0445658-08>.

Федотова, Н. (2008). *Суб'єктні трансформації в англо-українському перекладі*. (Дис. канд. філол. наук). Київський Національний Університет Імені Тараса Шевченка, Київ.

М. ПИЛИПЧУК, О. ГНАТИВ

ТЕМА-РЕМАТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА КАК СРЕДСТВО ЭФФЕКТИВНОЙ ПЕРЕДАЧИ ИНФОРМАЦИОННЫХ СООБЩЕНИЙ В ПЕРЕВОДЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ТИПИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ ОБЪЯВЛЕНИЙ В АЭРОПОРТАХ И НА БОРТУ ВОЗДУШНЫХ СУДОВ)

Предлагаемое исследование посвящено проблеме прагматическо-синтаксического анализа актуального членения предложения в переводе типических текстов объявлений в аэропортах и на борту воздушных судов. Проанализированы основные научно-творческие работы ведущих зарубежных и отечественных ученых-лингвистов. Выделены лексические и синтаксические маркеры, которыми пользуется переводчик для обеспечения адекватного воспроизведения тема-рематических структур, а также проанализированы случаи сохранения и изменения тема-рематической связи оригинального англоязычного информационного сообщения в украиноязычном переводе.

Ключевые слова: актуальное членение предложения; информационное сообщение; тема; текст объявления; рема.

M. PYLYPCHUK, O. HNATIV

THEME AND RHEME AS A MEAN OF EFFECTIVE RENDERING OF INFORMATION MESSAGES IN TRANSLATION (BASED ON THE TYPICAL AIRPORT AND ONBOARD ANNOUNCEMENTS)

The suggested exploration is devoted to the problem of analysis of the actual division of the sentence in the translation of typical airport and onboard announcements from pragmatic and syntactic point of views. The main scientific and scholarly works of leading foreign and domestic linguists have been analyzed. The lexical and syntactic markers used by a translator to get an adequate translation of theme and rheme of the announcements are figured out. Examples of saving and changing pragmatic and syntactic connection between theme and rheme of information messages in the English language and the Ukrainian translation are analyzed.

Key words: actual division of the sentence; information message; theme; text of the announcement; rheme.

M. PYLYPCHUK, O. HNATIV

THEME AND RHEME AS A MEAN OF EFFECTIVE RENDERING OF INFORMATION MESSAGES IN TRANSLATION (BASED ON THE TYPICAL AIRPORT AND ONBOARD ANNOUNCEMENTS)

The actual division of the sentence which is expressed by rheme and theme is one of the key aspects of the modern translation theory. In this framework, the issue of rendering syntactic and pragmatic meanings expressed in the original speech is of a considerable interest. In terms of such a category of informational messages as announcements, it is not difficult to understand that the right emphasis is fundamental in the process of effective perception of information by the recipient. Changes in thematic structure lead to the loss of some aspects of the original discourse. However, such changes in translation are inevitable due to differences between languages. The task of a skillful translator is to recognize the main idea of the original informational message and be able to convey it unchangeably passing through the syntactical "minefield" of both languages.

According to Petrova (2016), announcements are pragmatically oriented by the nature. The main pragmatic aim of aviation announcements is to influence aircraft passengers and airport visitors in communicative and informational ways. Zahnitko (2007) and Fedotova (2008) state that the syntactic structure of the announcement sentences is equal to the actual division of these sentences. As a rule, every sentence consists of the theme (that is already known information) and the rheme (that is the information that occurs in the text for the first time). These two components (rheme and theme) form the communicative core of the sentence, which is expressed by the word order and intonation.

In every language there is its own traditional way to render the theme and rheme structure by syntactic means. In the Ukrainian language there is a theme at the beginning of the sentence and the rheme at the end of the sentence while in English (because of fixed word order) everything is vice versa. Vizavitska (2007) and Kurnosova (2013) state that the ability to find and highlight theme and rheme of the sentence is a guarantee of an adequate translation, because they make the text of the announcement coherent and logical.

In order for the informational message to make an equal influence on the representatives of different language groups, sometimes, it is necessary either to save the actual division of the original sentence in translation or to change it. One can save the actual division of the sentence placing the subject to the position of the object, predicate or adverbial modifier or converting passive construction into active one. To change the theme and rheme relation it is necessary to use specific lexical and syntactic markers in translation.

Стаття надійшла до редакції 29. 10. 2018